

економічний та ефективний спосіб запам'ятовування. Таким способом постає смислове запам'ятовування. Даний механізм також передбачає здатність фахівця враховувати всю сукупність експліцитних та імпліцитних компонентів смислу в процесі перекладу, вміння проводити семантичний аналіз тексту як надсумарного цілого з урахуванням всіх його конститuentів, здатність до досягнення отриманої інформації. Останнє має на увазі здійснення перекладу як вербальної проекції етноментального стилю однієї лінгвокультурної спільноти через інтеграцію ментальних просторів перекладача як представника іншої лінгвокультурної спільноти.

The idea of the article is grounded deeply in the studies of forming of qualification of an interpreter. The article is devoted to the problems of linguistic personality, to the methods of upbringing of its qualities, the first and foremost of these being the competence in styles, genres of the speech. The rhetoric of the theory of education is discussed in connection of molding the linguistic personality.

Key words: translation, psychological methods, text, competence, sub-competence, perception, listening comprehension.

Отримано: 24.02.2011

УДК 159.9:34.01

О.І.Кудерміна

Психологічні особливості професійного спілкування суб'єктів правоохоронної діяльності

У статті розглядаються питання психологічних особливостей професійного спілкування правоохоронців. Проведений теоретичний аналіз дозволив визначити основні положення психології спілкування та юридичної психології, що обумовлюють інтегративний підхід до зазначеної проблематики. Визначене місце та роль професійного спілкування правоохоронця в процесі вирішення ним завдань правоохоронної діяльності.

Ключові слова: професійне спілкування, професійна взаємодія, правоохоронна діяльність, суб'єкт діяльності.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся психологических особенностей профессионального общения сотрудников правоохранительных органов. Проведенный теоретический анализ позволил определить основные положения психологии общения и юридической психологии, которые обуславливают интегративный подход к данной проблематике. Определено место и роль профессионального общения сотрудника правоохранительных органов в процессе решения им заданий правоохранительной деятельности.

Ключевые слова: профессиональное общение, профессиональное взаимодействие, правоохранительная деятельность, субъект деятельности.

Сьогодні наша держава знаходиться в стані соціально-економічного та політичного реформування. Повною мірою зазначені процеси розгортаються в правовій сфері загалом та в правоохоронній системі в тому числі. Демократизація правоохоронних органів, проголошення курсу на неухильне забезпечення прав та свобод громадян є одним з провідних пріоритетів розвитку нашої держави. Але декларування напрямку змін не забезпечує їх результативне досягнення. Впровадження будь-яких інновацій в суспільстві, в тому числі в процесі реформування правоохоронних органів, повинне базуватися на скрупульозному науковому аналізі природи явищ, які потребують перемін. Особливого значення набуває в даному контексті глибоке та всебічне знання і врахування психологічних закономірностей перебігу самої правоохоронної діяльності та психологічних особливостей суб'єктів, що її реалізують. В той же час, схоластичне та спрощене залучення ґрунтовно розроблених в психологічній галузі дефініцій може призвести до прояву так званого вирішення важливих, але часткових задач, тобто задач “галузевого”, а не проблемного характеру. Залучення категоріального, методологічного апарату психологічної науки без урахування особливостей юридичної діяльності провокує до виникнення поверхневих та дилетантських дослідницьких висновків. У даному контексті доречним є висловлення М.В. Костицького про те, що задачі на “стику наук” набагато складніше тих, що стоять перед окремою наукою. На його думку, у вузьких рамках галузевої науки дослідник має справу з абстрагованою реальністю, а на стику наук – з “живою системністю” і багатоаспектністю реальності [1].

Вищезазначене обґрунтовує доцільність розгляду психологічної сутності та особливостей правоохоронної діяльності з позицій юридичної психології та напрацьованого в її межах теоретичного та експериментального здобутку.

Правоохоронна діяльність належить до тих видів діяльності, що визначаються, насамперед, системою взаємозв'язків “людина –

людина”. Зміст такої діяльності зумовлюється багатоваріативністю професійних завдань, вирішення яких безпосередньо залежить від об’єктивних та суб’єктивних чинників перебігу процесу професійного спілкування. Спілкування як поліфункціональна дефініція вилетене в усе різноманіття правоохоронної діяльності. Діяльності правоохоронних органів іманентна соціальність: забезпечення правопорядку реалізується в умовах соціальної взаємодії та має безпосередній вплив на перебіг соціальних процесів в суспільстві. Зазначене визначає наскрізний характер проблеми спілкування для психологічного аналізу правоохоронної діяльності та визначення векторів її реформування й вдосконалення.

Проблематика спілкування не є новою в предметному полі юридичної психології та знайшла своє відображення в дослідженні В.Г. Андросюка, Ю.М. Антоняна, М.І. Єнікеєва, В.Г. Лукашевича, В.А. Носкова, Л.Б. Філонова та інших. Кожен із зазначених авторів розглядав проблематику спілкування в окремому ракурсі, в тому числі залежність успішності процесу спілкування від: особистісних властивостей правоохоронців, вмінь працівників ОВС доцільно застосовувати різноманіття методів і засобів спілкування та особливостей ситуації його перебігу. В той же час, існуючі в юридичній психології дослідження процесу спілкування не вичерпують питання піднятої для обговорення проблеми. На сьогоднішній день практично відсутні дослідження комплексного та інтегративного рівня, які б дозволили надати відповіді на актуальні запити практики.

Інтегративний підхід до проблеми спілкування в правоохоронній діяльності вимагає визначення онтології категорії спілкування, змістом якої ми будимо оперувати в ході свого аналізу. В межах зазначеного слід визначити наступні компоненти смислового наповнення категорії спілкування в правоохоронній діяльності:

- по-перше, спілкування в правоохоронній діяльності – це процес, який має свої об’єктивні умови перебігу;
- по-друге, це засіб вирішення завдань самої діяльності, її інструментальна, функціональна складова;
- по-третє, це вищий соціально зумовлений рівень активності поведінки правоохоронця, детермінований його особливостями як суб’єкта правоохоронної діяльності.

Відокремлення кожної з вищенаведених складових можливе тільки для проведення теоретичного аналізу категорії спілкування, тоді як в реальному житті вони нерозривно взаємопов’язані та взаємообумовлені.

Водночас, обсяг даної статі не дозволяє нам ґрунтовно зупинитися на всьому різноманітті проблем спілкування в

правоохоронної діяльності, тому ми обмежимо коло нашого дослідження розглядом особливостей професійного спілкування правоохоронця з представниками різних прошарків населення в процесі вирішення свої функціональних обов'язків.

Витоки об'єктивних умов перебігу професійного спілкування правоохоронця з громадянами, на нашу думку, приховані в психологічних особливостях правоохоронної діяльності. До них відносять:

- визначену правову регламентацію діяльності, наявність владних повноважень (суворе правове регулювання процесу розкриття та розслідування злочинів, піднесене до норми закону і обов'язкове для виконання);
- наявність владних повноважень (правоохоронець має право та обов'язки застосувати владу від імені закону в ході виконання правоохоронної діяльності);
- наявність елементів психологічного ризику (прийняття певного рішення може мати небажані службові та особистісні наслідки);
- багатоплановість службових ситуацій (неможливість чіткого планування й прогнозування результатів);
- “усічений” характер діяльності (працівники правоохоронних органів, як правило, або ж не здійснюють самостійно пошук інформації та її перевірку, або ж не приймають рішення по конкретному факту, або ж не реалізують отриману інформацію – кожен виконавець діє на одному, максимум на двох зазначених етапах) [2, с. 173-174].

Правоохоронну діяльність можна також віднести до професій, що передбачають виконання службових обов'язків у напружених, екстремальних та стресогенних умовах (дефіцит часу; підвищена відповідальність за прийняття рішень та необхідність невідкладного вжиття заходів; вплив на особистість особливо сильних подразників та домінування негативних емоцій при недоліку позитивних) [2, с. 171].

Професійне спілкування правоохоронця неможливо віднести до так званого фатичного спілкування – тобто спілкування заради спілкування, спілкування в якому головною метою є встановлення та підтримка соціального контакту (В.С. Мерлін, О.Ж. Тихоміров). Професійне спілкування правоохоронця – це спілкування, в якому суб'єктом вирішуються певні комунікативно-когнітивні завдання. Об'єктивні умови вирішення цих завдань найчастіше характеризуються конфліктністю взаємодій правоохоронця з іншими особами, ситуаціями конфронтації та суперництва. Особи, з якими приходится спілкуватися суб'єкту правоохоронної діяльності, найчастіше мають протилежні з ним цілі, не обмежені, як він,

законодавством в обранні засобів та форм спілкування. Водночас людина, за виключенням певних ситуацій (особа – підозрювана у вчиненні злочину, свідок тощо), може відмовитися спілкуватися з працівником міліції. Суб'єкт правоохоронної діяльності не обирає собі співрозмовника виходячи з власних побажань. Навіть, коли особа викликає у нього негативні емоції та неприємні враження, він не має можливості відмовитися провести опитування чи допит. Вибір спілкуватися чи не спілкуватися залишається не за правоохоронцем, а за особою, навіть в ході досудового слідства.

Відомий філософ М.С. Каган в свій час наполягав на тому, що “акт спілкування має місце тоді, коли людина, що вступає в контакт з іншим, бачить в ньому собі подібну, тобто суб'єкта, і розраховує, виходячи з цього, на зворотний зв'язок, на обмін інформацією, а не на одностороннє її відправлення чи зняття з об'єкта” [3, 82]. Ця характеристика притаманна традиційному в психології розгляду спілкування на основі “суб'єкт – суб'єктної” взаємодії. Але психологічна сутність правоохоронної діяльності припускає реалізацію процесу професійного спілкування правоохоронця на основі “суб'єкт – об'єктної” взаємодії. Спілкування суб'єкта ґрунтується на іманентній йому первинній асиметрії активності, що обумовлена:

- різноспрямованістю цілей та завдань суб'єкта та об'єкта;
- відмінностями в арсеналі засобів досягнення цілей та завдань, що надані суспільством правоохоронцю та пересічному громадянину;
- визначеністю та формальним характером соціально-ролевих позицій суб'єкта та об'єкта професійного спілкування;
- можливістю настання небажаних наслідків для об'єкта в результаті спілкування з правоохоронцем тощо.

Рівна активність обох сторін та симетричність спілкування спостерігається, як правило, в міжособистісному спілкуванні. В даному випадку єдиний смисловий простір та симетричність спілкування формується стихійно на основі загальної чи подібної потреби, які, найчастіше, підкріплені загальними цінностями та цілями. Системоутворюючим чинником в міжособистісних стосунках, як правило, є позитивне емоційне ставлення. Зберігання та розвиток міжособистісних стосунків пов'язано з діяльністю по закріпленню та розвитку загальних цінностей та цілей, загального смислового простору. Іншими словами, з розвитку ділових стосунків та ділового спілкування з приводу творення загальних духовних об'єктів та єдиного простору внутрішнього світу. Це – раціоналізація емоційних стосунків, опосередковане їх цінностями, цілями сумісної діяльності [4, 87].

Вищенаведене не притаманне професійному спілкуванню правоохоронця, тому схема “суб’єкт – суб’єктного” спілкування не окреслює характерних для нього особливостей. М.С. Каган, О.М. Єткінд, Г.О. Ковальов, О.О. Обозов та інші наполягають на тому, що спілкування не припустимо розглядати с позиції “суб’єкт – об’єктної” схеми.

На їхню думку, схематичне розрізнення взаємодії на два різновиди “суб’єкт – об’єктне” та “суб’єкт – суб’єктне” є доречним з точки зору відповідності першого до категорії діяльності, другого – категорії “спілкування”. Розгляд діяльності як “суб’єкт – об’єктної” взаємодії ґрунтується та очевидному протиставленні цілеспрямованої активності суб’єкта та “байдужої” реактивності об’єкта, що відображається в узагальненому розумінні людини як суб’єкта діяльності. Це означає, що, виходячи з своїх потреб, використовуючи власні можливості та створюючи різноманітні допоміжні засоби, людина так чи інакше перетворює об’єкт, впливає на нього, включає в нові зв’язки та стосунки, тобто в певному сенсі асимілює його. Зазначене повністю відповідає випадкам, коли об’єктом діяльності виступає інша людина, наприклад, різновиду формально-ролевих стосунків. Будь який вплив такого виду починається по ініціативі суб’єкта, що реалізує певні цілі, не притримані іншим учасникам взаємодії. Успіх взаємодії забезпечується прийняттям виконавцем визначених не персоніфікованих правил виконання конкретних обов’язків. Це дозволяє стверджувати, що будь-яка особа на місці виконавця вчиняє дії в функціональному сенсі стереотипно, виявляючи різноманітність тільки в межах прийнятої соціальної чи виробничої ролі. Вочевидь, що ініціатор, будучи носієм мети, виступає в такій взаємодії як суб’єкт, а виконавець тільки як об’єкт – засіб досягнення мети. Зазначені науковці припускають можливість випадків, коли виконавець в ході взаємодії реалізує свої власні цілі, що не співпадають з цілями ініціатора. Тоді, на їхню думку, ситуація взаємодії інвертується: ініціатор стає для виконавця об’єктом – засобом, а сам виконавець набуває статусу суб’єкта.

В змісті правоохоронної діяльності відображаються риси, характерні для формально-ролевих стосунків. В той же час, поведінці об’єкта правоохоронної діяльності не притаманна стереотипність та цілі професійного спілкування правоохоронця унеможливають виникнення ситуації впливу на нього з боку об’єкта.

Існуючі в традиційному психологічному знанні ідеї, що квазісуб’єктні взаємодії, які фактично реалізують схему “суб’єкт –

об'єкт", не можуть бути в основі процесу спілкування, ґрунтуються на такому положенні: кожний суб'єкт виступає для свого партнера по взаємодії як цінність та не може виступати для іншого об'єктом асиміляції. Для спілкування, виходячи з цього, притаманна саме "суб'єкт – суб'єктна" схема взаємодії. Основними нормативами та принципами її організації є: емоційна та особистісна розкутість партнерів по спілкуванню, психологічний настрой на актуальні стани, безоціночна довірчість та щирість почуттів. У спілкуванні, за традицією, починає утворюватися загальний психологічний та часовий простір, утворюється єдине емоційне "со-буття", в якому вплив перестає існувати, поступаючись місце, психологічній єдності суб'єктів, в якій розгортається творчий процес взаєморозкриття та взаєморозвитку, утворюються умови для самовпливу та саморозвитку. Тільки спілкування в межах схеми "суб'єкт – суб'єктної" взаємодії, з точки зору прихильників традиційної думки, відповідає характеру людської природи та найбільш релевантне для організації продуктивних та особистісно розвиваючих контактів між людьми. Водночас, в межах зазначеної думки, існують спроби віднести різновид спілкування на кшталт професійного спілкування правоохоронця до комунікації, як обміну інформації, що нами піддається сумніву.

В той же час, ми не можемо погодитися з припущенням, що "суб'єкт – об'єктна" схема взаємодії притаманна тільки діяльності. Виходячи з нього, професійне спілкування правоохоронця – це різновид діяльності суб'єкта правоохоронної діяльності. Але це не відповідає дійсності. "Щодо погляду на спілкування як на форму діяльності зазначимо, що немає спілкування заради спілкування, бо воно завжди ввімкнено прямо чи опосередковано у всі види людської трудової (виробничо-практичної, художньо-естетичної, науково-теоретичної) та дотрудової (предметно-маніпулятивної, ігрової, навчальної) діяльності. Точніше було б розглядати спілкування як суттєвий бік способу існування власне людського рівня активності поведінки...категорія "спілкування" має розкрити психологічні особливості генезису і буття рівня соціально зумовленої психіки людини. Якщо психіка на рівні організму функціонує в процесі його взаємодії з живою природою, то індивід як соціальна істота проявляє себе в колективних формах діяльності, в процесі взаємодії з суспільною групою та олюдненою природою. Пряме чи опосередковане спілкування є невідривним компонентом будь-якої людської діяльності" [5, с. 134-135].

Узагальнюючи вищесказане, ми дозволимо собі сформулювати певні положення, на які доречно спиратися при визначенні

психологічних особливостей професійного спілкування правоохоронців, а саме:

– професійне спілкування правоохоронця – це саме різновид спілкування, а не діяльності. Воно підпорядковане цілям та завданням правоохоронної діяльності та є невід’ємним її елементом. Це не суперечить існуючим в психологічній літературі дослідженням – “спілкування, в первісних своїх формах виступаючи як компонент і умова виконання будь-якої трудової діяльності, в окремих випадках набуває відносно самостійного характеру і функціонує як обмін соціальною інформацією. Але і в цьому разі спілкування завдяки складним опосередкуванням підпорядковано підготовці чи виконанню певного виду діяльності” [5, с. 135];

– професійне спілкування суб’єкта правоохоронної діяльності, найчастіше розгортається за схемою “суб’єктно – об’єктної” взаємодії. Ініціатором взаємодії в ситуаціях професійного спілкування правоохоронця, його “творцем” та “керівником” є тільки працівник міліції. При цьому об’єкту діяльності (підозрюваному, свідку, експерту тощо) не притаманні стереотипність поведінки та дій. В процесі спілкування відтворюється вся багатогранність мотивів, потреб, цінностей, станів, властивостей та рис особистості об’єкта. В той же час, специфіку має психологічний простір професійного спілкування, обумовлений різноспрямованістю цілей та завдань суб’єкта та об’єкта спілкування;

– досягнення цілей та вирішення завдань правоохоронної діяльності унеможливорює виникнення зворотного впливу з боку об’єкта спілкування на його суб’єкт. Врахування – так, але при наявності чіткого відстеження та прорахування кінцевих цілей об’єкта;

– наявність психологічного впливу на свідомість об’єкта, з метою зміни його емоційних станів, позиції в конкретній ситуації спілкування, тривалий психологічний вплив з метою зміни установок об’єкта – не є елементом деперсоналізації об’єкта та проявом негуманного ставлення до нього з боку правоохоронця. Необхідність, у певних випадках, асиміляції об’єкта правоохоронної діяльності виступає необхідною умовою її виконання (допит підозрюваного, віктиміологічна та кримінологічна профілактика неповнолітніх тощо). Поряд з загальнонауковими методами юридичною психологією значуще місце займає група методів психологічного впливу. Основною метою їх застосування є досягнення змін у психіці чи поведінці об’єкта професійного спілкування;

– при здійснюванні зазначеного впливу необхідно дотримуватися принципів його відповідності вимогам законодавства,

системної детермінації, єдності пізнання та впливу, а найголовніше гуманного ставлення до об'єкта спілкування. Останнє твердження припускає, що підвалинами взаємодії суб'єкта правоохоронної діяльності з іншими особами виступає повага до них та врахування складності, пластичності, мінливості їх внутрішнього психологічного світу;

– успішне вирішення правоохоронцем професійних завдань безпосередньо залежить від ступеня досконалості правової бази, що регламентує процес професійного спілкування. Можна стверджувати, що сьогодні нормативно-правова основа професійного спілкування правоохоронців з об'єктами правоохоронної діяльності потребує вдосконалення, особливо в питаннях встановлення меж та регламентації методів психологічного впливу;

– успішність процесу професійного спілкування суб'єкта правоохоронної діяльності обумовлена ступенем розвитку його комунікативних вмінь та навичок. Серед інших до них належать – прогнозування можливих варіантів поведінки співбесідника, наявність індивідуальних “технік” спілкування, вміння “дистанціюватися від ситуації”, “не вийти з ролі”, хоч би яким складним не було завдання. Важливими комунікативними навичками суб'єкта правоохоронної діяльності є навички ролівої поведінки та іноді вміння застосовувати маніпуляційні техніки. В умовах правоохоронної діяльності вимоги до особистості не тільки високі, але й неоднорідні, оскільки передбачають наявність у фахівця сукупності якостей, що рідко сполучаються в одній особі (швидкість реагування та аналітичний склад розуму, розвинена просторова уява та здібності до лінгвістики тощо) [2, с. 175].

Значущим питанням в ході визначення психологічних особливостей професійного спілкування суб'єкта правоохоронної діяльності, на нашу думку, є розведення понять “ділового” та “професійного” спілкування. Зазначене обумовлюється, на перший погляд, подібністю даних категорій. Але вони мають різне смислове та онтологічне навантаження. В межах ділового спілкування його учасники зустрічаються як члени складної організаційної структури та реалізують в ньому організаційні стосунки. При цьому головну роль відіграють саме особливості групової психології, а вторинну – характеристики професійної діяльності. В даному випадку ми можемо говорити про спілкування правоохоронця з представниками свого підрозділу – колегами, підлеглими та керівним складом. Ділове спілкування пов'язане з професійним, а іноді може співпадати з ним. Наприклад, спілкування слідчого, який виступає як свідок в процесі досудового розгляду кримінальної справи. У той

же час, професійне спілкування спрямоване на досягнення безпосередніх цілей правоохоронної діяльності. “В професіях класу “людина – людина”, “людина – група” <...> професійне спілкування виступає в ролі головного засобу професійної діяльності, яке не може бути замінено іншими засобами та без якого діяльність просто не може бути виконана. В цьому випадку спілкування є чинником, що обумовлює якісні характеристики результату професійної діяльності” [4, с. 97].

Вищесказане дозволяє визначити основні теоретичні орієнтири для подальшого аналізу психологічних особливостей професійного спілкування працівників правоохоронних органів. Актуальність піднятої для обговорення проблеми повинна, на нашу думку, ініціювати дослідницький інтерес до питань правової регламентації процесу професійної взаємодії правоохоронців, проблематики комунікативної компетентності суб’єктів правоохоронної діяльності та питань розробки психологічних “технік” професійного спілкування правоохоронців.

Список використаних джерел

1. Костицкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы / М.В.Костицкий. – К.: Изд-во КВШ, 1990. – 259 с.
2. Юридична психологія / [Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та інш.] ; за заг. ред. Л.І. Казміренко. – К.: КНТ, 2007. – 360 с.
3. Каган М. С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа) / М.С.Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
4. Психология общения XXI век: 10 лет развития: материалы Международной конференции, 8-10 октября 2009 г., Москва. – Т. 1 / Ред. А.А. Бодалев. – М.: Обнинск ИГ СОЦИН, 2009. – 376 с.
5. Ткаченко О.М. Принципи і категорії психології / Олександр Миколайович Ткаченко. – К.: Вища школа, 1979. – 198 с.

Article analyzes problems of psychological features of professional communication of policemen. The carried out theoretical analysis has allowed to define substantive provisions of psychology of communication and legal psychology which should be used in process the complex approach to the given problematics. The place and a role of professional communication of the policeman in the course of the decision by it of tasks of law-enforcement activity is defined.

Keywords: professional communication, professional interaction, law-enforcement activity, the subject of activity.

Отримано: 8.02.2011